

УДК 378.14.032

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-93-6-83-99>

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД

Н. І. Гречаник

ORCID 0000-0003-3300-3198

Стаття присвячена одній із актуальних проблем підготовки майбутніх учителів початкової школи – формуванню культурологічної компетентності в контексті професіографічного підходу. Метою дослідження є теоретичне осмислення ролі і місця професіографічного підходу у формуванні даної особистісної здатності фахівця у системі вищої педагогічної освіти.

Здійснено аналіз змісту понять: «професія», «професійна підготовка», «професійна компетентність», «культурологічна спрямованість», «культурологічна готовність». Дані поняття позиціонуються, як складові сутнісної характеристики досліджуваного феномена. Зокрема, врахована специфіка професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

У статті представлена така інтерпретація базових понять: культурологічна спрямованість – це розуміння і внутрішнє прийняття особистістю цілей і завдань професійної діяльності в культурологічній площині, а також пов'язаних із нею мотивів, потреб, переконань, поглядів; культурологічна готовність – це особистісна якість, яка передбачає, по-перше – психологічну готовність, яка виявляється в об'єктивній самооцінці, наявності позитивних інтересів, переконань значущості культурологічної діяльності; по-друге – об'єктивний аналіз знаннєвого культурологічного багажу в площині професійної діяльності, а також сформованість умінь і навичок впровадження культурологічних знань у практичну площину; формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи – це організований процес, метою якого є опанування особистістю відповідними знаннями, вміннями, навичками, необхідними для успішної педагогічної діяльності за законами загальнолюдських, культурних і професійних цінностей.

На підставі проведеного аналізу виділені такі етапи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів

початкової освіти: формування культурологічної спрямованості; формування готовності до реалізації культурологічного потенціалу; формування навичок актуалізації культурологічного потенціалу у професійній діяльності.

***Ключові слова:** професія, професійна підготовка, професіографічний підхід, культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи, культурологічна спрямованість, культурологічна готовність.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сьогодні є актуальним пошук ефективних шляхів удосконалення професійно-педагогічної освіти, яка повинна відповідати всім викликам XXI століття. У даному контексті важливістю набуває підвищення культуротворчого потенціалу освіти, яка обумовлена необхідністю оновлення й модернізації змісту професійної підготовки майбутніх учителів у напрямі підсилення його культурологічної складової. Статус і роль професіоналізму вчителя, як культуротворчої особистості мають визначатися культурологічною підготовленістю. Для вчителя початкової школи це особливо важливо, оскільки він забезпечує входження молодшого школяра у найбільш сенситивний період його соціального й особистісного розвитку в складний і розмаїтий світ сучасної культури (Хоружа, 2003). Основою, при цьому, для організації педагогічного впливу на формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи й подальшого вимірювання сформованості даної якості є кваліфікаційна й професіографічна характеристика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Сформулювали вимоги до вчителя з точки зору соціально значущих, професійно-педагогічних і психофізіологічних властивостей особистості: С. Гусев, Р. Кутенов, Н. Левітов, Т. Маркар'ян, Г. Прозоров, М. Соколов, Т. Чугуєв. Вивчення педагогічної діяльності вчителя під професіографічним кутом зору здійснюють: Ф. Гоноболін, О. Дубасенюк, М. Дяченко, Л. Кандибович, Н. Кузьміна, Р. Маттельман, О. Мороз, В. Сластьонін, А. Щербаков, та інші.

Загальні питання реалізації культурологічного підходу у професійній підготовці майбутніх спеціалістів обґрунтовують: Є. Бондаревська, І. Зязюн, Н. Крилов, В. Маслова, С. Прийма, О. Рудницька, Г. Тарасенко, О. Шевнюк; фахову спрямованість культурологічної підготовки студентів вивчають: В. Виткалов, Л. Зеліско, З. Скринник, З. Гіптерс та інші. У контексті професійної підготовки вчителів початкової школи досліджують

методичну, естетичну, інтелектуальну, комунікативну, інформаційну, організаційну, емоційну культури: П. Анісімов, І. Артемьєва, В. Борщенко, Л. Гарбузенко, Р. Гуревич, І. Ігнатова, А. Коломієць, О. Кулеба, С. Литвиненко, І. Могилей, Н. Острроверхова, О. Савченко, В. Садова, О. Самарокова, Т. Стас, Т. Яценко та інші.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Необхідно відмітити, що проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи досить ґрунтовно висвітлена в науковій літературі, але потребує більш досконалого вивчення співвідношення професіографічного підходу із особливостями формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті – теоретично осмислити роль і місце професіографічного підходу у формуванні культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у системі вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Тема нашого дослідження має прямий зв'язок із поняттями «професія», «професійна підготовка», «професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи», тому ми вважаємо за потрібне піддати аналізу їх сутнісні характеристики.

У зв'язку з цим, звернемо увагу на трактування науковцями вищезазначених понять. Вивчаючи поняття «професія», більшість дослідників поділяють точку зору С. Струмиліна, котру він трактує, як «...сукупність набутих шкільним, або позашкільним досвідом спеціальних трудових навичок. Що поєднуються, зазвичай, в одній особі й об'єднанні загальною назвою, наприклад, слюсар, столяр, скрипаль» (Струмилин, 1983, с. 12).

У загальному розумінні Є. Климов (1999) тлумачить «професію», як необхідну для суспільства, соціально цінну й обмежену внаслідок поділу праці сферу реалізації фізичних і духовних сил людини, що дає їй можливість одержувати необхідні засоби існування і розвитку (с. 43). Визначення професії з позиції людиноцентризму наводить В. Макушин, акцентуючи увагу на тому, що «професія – діяльність, за допомогою якої певна особа бере участь у житті суспільства і яка служить їй головним джерелом матеріальних засобів для існування» (Макушин, 1984, с. 24). У контексті спеціально організованої підготовки особистості В. Подмарков (1973) інтерпретує професію, як рід трудової діяльності людини, яка володіє комплексом відповідних до виду праці теоретичних знань і практичних навичок, набутих у результаті навчального досвіду чи досвіду роботи.

Загалом, у сучасній вітчизняній літературі трактування поняття «професії» містить основну думку, що це – об'єктивна форма трудової діяльності людини, для виконання якої необхідно володіти певними знаннями і навичками, мати спеціальні здібності і розвинені професійно спрямовані якості (Сабатовська та Кайдалова, 2014, с. 62).

Поряд із цим, спільність думок також простежується в таких характеристиках даного соціального явища: по-перше – це історично розвинена система, по-друге – це конкретна діяльність людини, по-третє – це відповідна сфера прояву особистості, по-четверте – це механізм участі й реалізації особистості у суспільній динаміці. Відмітимо, що виокремлені складники професії свідчать про соціально обумовлену природу виникнення тієї чи іншої професії. З цієї позиції її соціальна навантаженість – це система професійних завдань, форм і видів професійної діяльності, виконання якої вимагає спеціальних знань, умінь і навичок відповідно до змісту праці (предмета, мети, засобів, способів і умов), професійних особливостей особистості, які можуть забезпечити задоволення потреб суспільства в досягненні потрібного суспільству значущого результату, продукту.

Сутнісна характеристика і зміст поняття «професія» дозволяє виокремити конкретну спрямованість знань, умінь навичок до виду діяльності, які потребують спеціальної організації відповідних умов і середовища для оволодіння ними. Звісно, що мова йде про професійну підготовку.

Професія – це в першу чергу, професійна діяльність, тобто особливий вид цілеспрямованої координованої діяльності, що виникає внаслідок суспільного поділу праці. У процесі професійної діяльності суб'єкт задовольняє не тільки власні, а й соціальні потреби, відбувається інтеграція особистісного й соціального значень діяльності (Браніцька, 2018, с. 21).

Професіографія – описово-технічна та психофізіологічна характеристика безлічі видів професійної діяльності, методика й техніка отримання і обробки значущих з позицій психології характеристик праці (Малхазов, 2010, с. 49). В свою чергу, результати професіографії слугують базисом професіограми – переліку знань (соціально-економічних, технологічних, психофізіологічних) про конкретну професію й організацію праці, а також психограми – психологічного «портрету» професії, який представлено конкретною групою психологічних функцій, притаманних конкретній професії (Там само). Професіограма – це опис виробничих ресурсів, спеціальних умов професії, механізмів і технологій виконання фахівцем завдань, вимог щодо особистісної і професійної відповідності виконавця специфіці праці (Косов, Федоров, Житницький, 1982, с. 92).

Наведемо приклади професіограм-моделей. За версією Я. Крушельницької (2003) професіограма містить: загальні відомості про професію та її динаміку; виробничу характеристику й опис трудового процесу (назви знарядь праці, рівень фізичного і психологічного напруження); санітарно-гігієнічні умови праці; перелік обсягу знань, умінь і навичок, що визначають успішну професійну діяльність; характеристику видів і тривалості професійного підготовки; характеристику психологічних вимог представників професії до людини, а також психофізіологічних протипоказань (с. 137).

В. Хрипун (2012) виділяє такі компоненти професіограми педагога: знання; уміння; культурологічний; соціальний; інформаційно-чуттєвий; здоров'язбережувальний; етичний; компетентнісний; психологічний. Г. Красильнікова розподіляє професіограму на такі розділи: соціально-економічна характеристика професії (галузь народного господарства, потреба в кадрах, географія професії, тип установи, форма організації праці); виробнича характеристика професії (мета праці, предмет праці, знаряддя праці, зміст праці, умови праці, організація праці, необхідні професійні знання, уміння, навички); санітарно-гігієнічна характеристика професії (ступінь напруженості праці, обмеження за віком, режим роботи і відпочинку, змінність, завантаженість аналізаторів, несприятливі фактори, медичні протипоказання); професійні вимоги до індивідуально-психологічних особливостей фахівця (нейродинаміка, біоритміка, психомоторика, сенсорно-перцептивна сфера, пам'ять, вага, мислення, інтелект, емоційно-вольова сфера, риси характеру, професійно важливі якості особистості); підготовка кадрів (тип навчального закладу, термін навчання, необхідні знання по загальноосвітніх предметах, перспектива професійного росту).

Вищепредставлені результати наукових досліджень професіографічних систем універсальні за характером і мають багатокомпонентну структуру, яка розгалужена за рахунок деталізації складових. У контексті конкретного фаху професіограма моделює передбачуваний результат, який має бути отриманий після певного терміну підготовки здобувачів вищої освіти у навчальному закладі.

Як комплекс вимог до спеціаліста, вона дає можливість стратегічно й тактично окреслити оптимальні шляхи, засоби, операції, критерії професійної підготовки студентів, а також удосконалювати програму формування особистості майбутнього учителя (Сластенин, 1976, с. 26). Отже, професіограма випереджувально орієнтує професійну підготовку на майбутню професійну діяльність шляхами розвитку й вдосконалення.

З одного боку - це не шаблонна стандартизована модель-схема, а з іншого – гнучка й орієнтована основа розвитку фахівця.

Отже, ретроспективний теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури і результатів досліджень педагогічної практики дає можливість визначити професіоналізм як інтегроване, динамічне, складне утворення, вважаючи, що це результат інтенсивної довготривалої педагогічної діяльності, і він, як результат, передбачає високий рівень продуктивності праці.

У структурі педагогічного професіоналізму С. Вітвицька виділяє три складника: професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення. Професіоналізм знань є підґрунтям формування професіоналізму загалом. Ознаками професіоналізму знань є: здатність синтезувати інформацію різних галузей науки; особистісна забарвленість; формування знань на теоретичному, методичному, технологічному рівнях. Професіоналізм спілкування – це готовність і вміння використовувати системні знання у комунікації зі студентами. Досліджуючи проблему професійного самовдосконалення студентів, саморозвиток розглядають як компонент самостійної роботи студента у площині самовиховання, самоосвіти й самоактуалізації. Звідси, професійне самовдосконалення – це усвідомлена діяльність, спрямована на розвиток особистості згідно з вимогами професії (М. Чобітько) (Вітвицька, 2016, с. 17–25).

З позиції професіографічного підходу професійна компетентність педагога – це його здатність і готовність до виконання різноманітних видів педагогічної діяльності в освітньому просторі, як суб'єкта педагогічного пізнання, спілкування й праці на основі засвоєних педагогічних знань, умінь і навичок, а також шляхом професіоналізації його вищих психічних функцій (Фрасинюк, 2012, с. 266).

Таким чином, професіоналізм вчителя залежить від рівня розвиненості, освіченості, цілісності особистості, що зорієнтована на розвиток як власних, так і життєвих функцій вихованців. Тому деякі науковці (Є. Андрушівська, М. Кабардов, А. Панарик, С. Сисоєва) розглядають професійну компетентність педагога як характеристику його особистості, його здатність проєктувати у своїй діяльності розвиток різних видів вмінь, необхідних для самовдосконалення.

У сучасних дослідженнях моделі фахівця (представника професії) розглядаються складові характеристик портрета фахівця і виділяються два блоки: перший містить загальні характеристики особистості, її властивості і якості; другий – відповідні до професії (галузі) спрямованість, професійні

характеристики, до яких входять морально-психологічна, професійно-ділова й професійно-психологічна готовність.

Така особистісна властивість як «спрямованість» являє собою систему механізмів самостійного врегулювання життєдіяльності людини, забезпечує виконання тієї чи іншої функції, визначає індивідуальні лінії поведінки в напрямку створення власної «життєвої траєкторії». З погляду на її соціально-психологічної природу, «...спрямованість особистості може бути описана як система диспозицій (потреб-мотивів, інтересів, соціальних настанов, ціннісних орієнтацій) людини, вищі рівні яких становлять її світогляд і життєву позицію» (Браніцька, 2018, с. 49).

Л. Мітіна називає педагогічну спрямованість інтегральною якістю, в системі якої є емоційно-ціннісні відношення, які забезпечують структуру домінуючих мотивів особистості вчителя. І. Підласий трактує поняття педагогічної спрямованості з позиції професійних потенціалів, як систему природних і набутих якостей, що розкривають здатність людини виконувати свої обов'язки. Безперечно, що вищевказані складові професійної спрямованості майбутнього фахівця є базовими й піддаються подальшому розвитку в системі професійної підготовки в якості професійних характеристик. Зважаючи на вищезазначене, вважаємо, що *культурологічна спрямованість* – це розуміння і внутрішнє прийняття особистістю цілей і завдань професійної діяльності в культурологічній площині, а також пов'язаних із нею мотивів, потреб, переконань, поглядів.

Узагальнюючи трактування вчених, професійну компетентність, розуміємо як інтегровану характеристику фахових і особистісних якостей педагога, що включає позитивну мотивацію та володіння знаннями, вміннями й навичками, необхідними для здійснення професійної діяльності, які формуються в результаті цілеспрямованої і систематичної роботи зі студентами у ЗВО. Аналіз досліджень сучасних науковців дозволяє вказати, що до структури професійної компетентності входять: методична компетентність, спеціальна компетентність, психолого-педагогічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, соціальна компетентність, особистісна компетентність, комунікативна (комунікативно-стратегічна) компетентність (Е. Бібікова, В. Бондар, В. Лозова, О. Митник, В. Тушева, І. Хижняк та ін.).

До результатів сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців ученими віднесені сукупність знань, умінь, навичок, що є складовими ряду компетентностей, які в свою чергу утворюють багатокomпонентну «професійну компетентність». Тому, що мова йде про професійно-фахову спрямованість вищевказаних новоутворень, важливо, що вони набулі особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною чи освітньо-

науковою програмами, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити й якісно виміряти (Хуторский, 2003).

Виходячи із вищезазначеного, «професійна компетентність» обумовлена «професійною підготовкою», а специфіка, якість, і зміст «професійної підготовки» прямо транслюється в сутнісній наповненості «професійної компетентності». На нашу думку, так як мова йде про опанування студентом певної освітньо-професійної програми, то результатом професійної підготовки є професійна компетентність, до складу якої входять: інтегральна, загальні й спеціальні (фахові) компетентності.

Н. Матяш пропонує розглядати професійну компетентність, як якісну характеристику рівня оволодіння майбутнім педагогом професійною діяльністю. А. Маркова вважає, що дане поняття – це психологічний стан, який дозволяє діяти самостійно й відповідально. Є. Павлютенков подає професійну компетентність, як форму виконання педагогічної діяльності на засадах знань про перетворюваність педагогічної праці, вільно володіючи відповідними (педагогічними) засобами й відповідністю специфіки, виконуваних робіт професійно важливим якостям учителя. У зв'язку з цим, *професійна компетентність учителя* – це особистісна властивість, яка виявляється в здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності, що передбачає застосування дидактично-методичних психолого-педагогічних знань і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Різні підходи до визначення сутності професійної компетентності обумовлені динамічною природою педагогічних явищ, а також постійними змінами в суспільстві, освіті. Попри таку особливість, спільним у всіх тлумаченнях професійної компетентності учителів є структурованість її сутності і змісту такими базовими компонентами: сукупність професійних властивостей і особистісних якостей особистості, необхідних для успішної педагогічної діяльності (Хуторский, 2003; Хрипун, 2012).

Визначення *професійної компетентності вчителя початкової школи* пов'язане із специфікою професійної діяльності, яка, головним чином, сконцентрована навколо навчання, розвитку і виховання молодших школярів. Тому *професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи* – *здатність* до педагогічної діяльності, організації навчально-виховного процесу у початковій школі на рівні сучасних вимог, здатність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні й проблемні професійні задачі, що виникають у процесі навчання, виховання, розвитку учнів початкової школи. У контексті нашого

дослідження значущими психофізіологічними вимогами для вчителя початкової школи є такі: сила, врівноваженість, рухливість нервових процесів; сенсорні якості; сприймання дійсності у статиці і динаміці; увага; пам'ять; мислення; емоційно-вольова сфера; особистісні якості (організованість, здатність до комунікації у співробітництві, відповідальність, інноваційність тощо).

З позиції соціальної значущості нашої проблеми вбачаємо за потрібне запропонувати визначення професійної діяльності, як процесу успішного розв'язання фахівцями певних проблем, проблемних ситуацій і поточних завдань, які носять культурологічний характер і спрямовані на розв'язання культурної кризи в соціумі засобами педагогічного впливу на виховання майбутнього фахівця. Поряд із цим, така діяльність є специфічною формою перетворювальної взаємодії особистості із соціальним середовищем, спрямованої на досягнення поставленої мети пізнання і перетворення навколишнього світу. Також діяльність студентів у процесі формування культурологічної компетентності – це форма пізнавальної і практичної активності студента, спрямована на культурний розвиток своєї особистості, підготовку до виконання професійних завдань і обов'язків, оволодіння необхідними для цього знаннями, навичками і вміннями.

В умовах культурної кризи в сучасному суспільстві майбутній вчитель початкової школи, як і будь-який інший конкурентоспроможний спеціаліст, має оволодіти таким рівнем культури особистості, який характеризує всі грані цього поняття, пов'язані з професійною діяльністю (Вінник, 2016).

Т. Браніцька зауважує, що існують близькі за змістом поняття, з якими часто співвідносять і порівнюють поняття «професія», проте їх слід розрізняти між собою. Зокрема, професію по-різному співставляють із спеціальністю, залежно від того, яке з цих понять має більш широке тлумачення. Спеціальність – це один із видів професійної діяльності, складник професії, а тому спрямований на досягнення проміжних результатів і загальних результатів специфічними засобами впливу (Браніцька, 2018, с. 23). Під таким кутом зору професіографічний підхід формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи прямо пов'язаний із змістом освітньо-професійних програм бакалаврського і магістерського ступенів підготовки спеціалістів. Відмітимо, що структура ОПП містить складники (інтегральні компетентності, фахові компетентності, програмні результати навчання, освітній компонент, структурно-логічна схема тощо), які визначають сутність і зміст культурологічного компоненту професійної підготовки здобувачів освіти. Аналіз освітньо-професійних програм дозволяє

зазначити, що формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи реалізується у таких площинах: підготовка студентів за окремим освітніми програмами мистецького характеру в межах спеціальності 013 «Початкова освіта» («Початкова освіта й музичне мистецтво», «Початкова освіта й образотворче мистецтво» тощо); опанування інтегральними і фаховими компетентностями у межах змісту навчальних дисциплін культурологічного спрямування (методика і технологія навчання музичного мистецтва, методика і технологія навчання образотворчого мистецтва, хореографія, трудове навчання тощо), оволодіння культурологічним знанням базисом, вивчаючи дисципліни загальнокультурного й морально-етичного змісту (Історія та культура України, філософія, етика і естетика, академічна риторика тощо).

В свою чергу, *професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи в напрямку оволодіння культурологічним інструментарієм* відбиває процес оволодіння особистістю необхідними для успішного виконання культурологічних дій відповідними знаннями, вміннями, навичками. На думку дослідників професійна підготовка трактується, як формування готовності до здійснення педагогічної діяльності. Оскільки формування культурологічної компетентності є невід'ємною складовою даного процесу, то важливим для нашого дослідження є поняття *«готовність до реалізації культурологічної спрямованості»*.

Л. Григоренко характеризує готовність як сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, які забезпечують результативність роботи шкільного вчителя, а Л. Кадченко розкриває це поняття як складне особистісне утворення, яке забезпечує високі результати педагогічної роботи і включає в себе професійно-моральні погляди та переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, вміння, навички, спрямованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, самооцінку результатів цієї праці, потреби у професійному самовдосконаленні. А. Ліненко характеризує готовність через особливий психологічний стан, який характеризує вибіркочу, прогноуючу активність особистості на стадії її підготовки до включення в діяльність. Місце і роль готовності в професійній підготовці майбутніх студентів – це забезпечення високих результатів у педагогічній роботі, є умовою успішної самореалізації особистості в тій чи іншій фаховій сфері.

Отже, ми вважаємо, що *культурологічна готовність – це особистісна якість, що передбачає психологічну готовність, яка виявляється в об'єктивній самооцінці, як суб'єкта культурологічної діяльності, наявності позитивних інтересів, переконань значущості культурологічної*

діяльності в площині професійної діяльності, а також об'єктивний самоаналіз знанневого культурологічного багажу і сформованість умінь і навичок реалізації культурологічних знань у практичну площину. *Очевидно, що готовність особистості до реалізації культурологічної спрямованості, є динамічною комбінацією мотивів, інтересів, знань, умінь, які утворюють психолого-регулятивну систему навичок, орієнтованих на прояв у культурологічній діяльності.*

Стан готовності скерує молодого фахівця успішно виконувати професійні функції, використовувати набуті культурологічні знання і досвід на рівні цілепокладання. Готовність до реалізації культурологічної компетентності в професійній діяльності – це умова швидкої адаптації студентів, як майбутніх фахівців до умов праці, їхнього подальшого професійного вдосконалення і підвищення кваліфікації.

На нашу думку, у специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи закладена потужна динаміка, яка проявляється, як в постійних особистісних новоутвореннях учителя, так і в сприянні формування фахово зорієнтованих якісних характеристик у здобувачів освіти. Така особливість виражає єдність його теоретичної і практичної складової в площині готовності до здійснення педагогічної діяльності й характеризує рівень професіоналізму загалом. У зв'язку з цим, культурологічна компетентність визначається рівнем інтеграції культурологічної спрямованості й культурологічної готовності у площині їх реалізації у професійній діяльності

Отже, *культурологічний підхід* формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці *визначається сукупністю дидактичних, методичних, методологічних прийомів, що сприяють утворенню систематичних культурологічних понять, таких, як культура, культурні норми й цінності, культурологічна спрямованість, культурологічна готовність, культурологічна діяльність й інтереси, мотиви, потреби тощо.*

Ми вважаємо, що результатом культурологічного підходу є *формування культурологічної компетентності у здобувачів освіти.* Тому особливість культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи полягає в тому, що вона дає змогу побудувати програму їхньої освітньої діяльності й виховання, як шлях оволодіння особистістю національним і загальнолюдським досвідом, що підлягає культуротворчому сприйняттю й відтворенню в межах освітньої програми, навчального плану й позанавчальної діяльності. Одним із нагальних завдань викладача у ЗВО має стати вироблення у студентів органічної потреби (*спрямованості*) до системного культурного розвитку і

самовдосконалення й усвідомлення ролі й місця культурних процесів для їх майбутньої професійної діяльності, яка полягає у формуванні особистості молодшого школяра. У зв'язку з цим, культурологічний зміст професійної діяльності вчителів початкової школи визначає сутність їх професійної підготовки, яка розкривається формуванням культурологічних знань, умінь, навичок і механізмів їх актуалізації в діяльнісно-практичній сфері.

Висновки. Отже, процес формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи повинен системно розгортати цілісні загальні, специфічні характеристики майбутніх фахівців, як особистісних так і професійних.

Таким чином, формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці – це спеціально організований процес, метою якого є опанування особистістю відповідними знаннями, вміннями, навичками, необхідними для успішної педагогічної діяльності за законами загальнолюдських, культурних і професійних цінностей і забезпечує залучення майбутніх учителів до культурно детермінованих шляхів вирішення комплексних професійних завдань й сприяє проявам рівня культури в широкому розумінні.

З огляду на вищезазначене можемо виділити такі етапи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової освіти: формування культурологічної спрямованості; формування готовності до реалізації культурологічної спрямованості; формування навичок актуалізації культурологічного інструментарію у професійній діяльності на культурологічних засадах.

Література

1. Браніцька Т. Р. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. 464 с.
2. Вінник Т. О. Педагогічні умови культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Scientific Journal ScienceRise : «Pedagogical Education»*, 2016. №8 (4). С. 58–62.
3. Вітвицька С. С. Професіографічний підхід у підготовці майбутніх магістрів освіти в контексті інформаційно-комунікаційних технологій. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання*: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Рута, 2016. С. 192–222.
4. Зеер Є. Ф. Психологія професій : учебное пособие для студентов вузов. Москва : Академический проект; Фонд «Мир», 2005. 336 с.
5. Косов А. М., Федоров А. А., Житницький М. И. Психолого-педагогические основы системы управления качеством обучения и формирования профпригодности. Ленинград : ВВМУ, 1982. 193 с.

6. Климов Е. А. Психологическая подготовка к профессии, специальности. *Энциклопедия профессионального образования* / под ред. С. Я. Батышева. Москва : Ассоциация «Профессиональное образование» РАО, 1999. Т. 2. С. 432.
7. Крушельницька Я. В. К 84 Фізіологія і психологія праці : підручник. Київ : КНЕУ, 2003. 367 с.
8. Лоос В. Г. Психологическая классификация профессий для целей профессиональной ориентации школьников. *Вопросы психологии*. 1. Москва, 1974. № 5. С. 121–129.
9. Малхазов О. Р. Психологія праці : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 208 с.
10. Макушин В. Г. Оценка влияния условий труда на его производительность и эффективность производства. Москва : НИИ труда, 1984. 63 с.
11. Сабатовська І. С., Кайдалова Л. Г. Моделювання діяльності фахівця : навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2014. 180 с.
12. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. Москва : Просвещение, 1976. 160 с.
13. Струмилин С. Г. К вопросу о классификации труда. *История советской психологии труда*: Тексты. (20-30- годы XX века) / под редакцией В. П. Зинченко, В. М. Мунипова, О. Г. Носковой. Москва, 1983. 360 с.
14. Титова И. П. Об изучении и классификации профессий в целях профессиональной ориентации. *Школа и выбор профессии*. Москва, 1970. 198 с.
15. Фрасинюк О. Р. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічного супроводу гендерної соціалізації старшокласників. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України; за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2012. Т. XIV. Ч. 3. С. 263–270.
16. Хуторский А. Деятельность как содержание образования. *Народное образование*. 2003. № 38. С. 107–114.
17. Хрипун В. Професійний саморозвиток педагогічного працівника дошкільного навчального закладу у схемах і таблицях / для педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів. Черкаси : Вид-во ЧОПОПП, 2012. 25 с.

References

1. Branitskaya, T. R. (2018). *Konfliktolohichna kultura fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii: tekhnolohiia formuvannia*: monohrafiia [*Conflict culture of specialists of socio-economic professions: technology of formation: monograph*], 464. Vinnitsa: Nilan LTD (ukr).
2. Vinnik, T. O. (2016). Pedagogichni umovy kulturolohichnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Pedagogical conditions of cultural preparation of future elementary school teachers]. *Scientific Journal ScienceRise: Pedagogical Education*, 8 (4), 58–62 (ukr).

3. Vitvitska, S. S. (2016). Profesiografichniy pidkhd u pidhotovtsi maibutnikh mahistriv osvity v konteksti informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Professional approach in the preparation of future masters of education in the context of information and communication technologies]. *Theory and Practice of Professional Skills in Purposeful Learning*: monograph. O. A. Dubaseniuk (Ed.). Zhytomyr: Ruta (ukr).
4. Zeer, E. F. (2005). *Psikhologiya professiy : uchebnoe posobie dlya studentov vuzov* [Psychology of professions: textbook for university students], 336. Moscow: Akaemicheskiy proekt; Fond "Mir" (rus).
5. Kosov, A. M., Fedorov, A. A., & Zhitnitsky, M. I. (1982). *Psikhologo-pedagogicheskie osnovy sistemy upravleniya kachestvom obucheniya i formirovaniya profprigodnosti* [Psychological and pedagogical bases of the quality management system of training and formation of professional suitability], 193. Leningrad: VVMU (rus).
6. Klimov, E. A. (1999). Psikhologicheskaya podgotovka k professii, spetsial'nosti. [Psychological preparation for the profession, specialty]. *Entsiklopediya professional'nogo obrazovaniya*, Vol. 2, 432. S. Ya. Batyshev (Ed.). Moscow: Assotsiatsiya "Professional'noe obrazovanie" RAO (rus).
7. Krushelnytska, Ya. V. (2003). K 84 *Fiziolohiia i psykholohiia pratsi*: pidruchnyk. [K 84 *Physiology and psychology of work*: textbook], 367. Kyiv: KNEU (ukr).
8. Loos, V. G. (1974). Psikhologicheskaya klassifikatsiya professiy dlya tseyly professional'noy orientatsii shkol'nikov. [Psychological classification of professions for the purposes of vocational orientation of students]. *Voprosi psikhologi*, 1, 5, 121-129 Moscow (rus).
9. Malkhazov, O. R. (2010). *Psykholohiia pratsi*: navch. posib. [Psychology of Labor: education tool]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 208 (ukr).
10. Makushin, V. G. (1984). *Otsenka vliyaniya usloviy truda na ego proizvoditel'nost' i effektivnost' proizvodstva* [Assessment of the influence of working conditions on its productivity and production efficiency], 63. Moscow: Labor Research Institute (rus).
11. Sabatovskaya, I. S., & Kaydalova, L. G. (2014). *Modeliuvannia diialnosti fakhivtsia*: navchalnyi posibnyk [Modeling of specialist activity: a textbook], 180. Kharkiv: NFaU (ukr).
12. Slastenin, V. A. (1976). *Formirovanie lichnosti uchitelya sovet'skoy shkoly v protsesse professional'noy podgotovki* [Formation of the personality of a Soviet school teacher in the process of professional training], 160. Moscow: Prosveshchenie (rus).
13. Strumilin, S. G. (1983). *K voprosu o klassifikatsii truda. Istoriya sovet'skoy psikhologii truda: Teksty. (20-30- gody KhKh veka)* [On the question of the classification of labor. History of Soviet labor psychology: texts. (20-30 years of XX century)], 360. V. P. Zinchenko, V. M. Munipov, & O. G. Noskov (Eds.). Moscow (rus).
14. Titova, I. P. (1970). Ob izuchenii i klassifikatsii professiy v tselyakh professional'noy orientatsii. [On the study and classification of professions for the purpose of professional orientation]. *Shkola i vibor professii*, 198. Moscow (rus).

15. Frasinyuk, O. R. (2012). Profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia do pedahohichnoho suprovodu hendernoї sotsializatsii starshoklasnykiv. [Professional preparation of future teacher for pedagogical support of gender socialization of high school students]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: zb. nauk. prats. Proceedings of the GSKostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Vol. XIV, Part 3*, 263–270. S. D. Maksimenko (Ed.). Kyiv (ukr).
16. Khutorsky, A. (2003). Deyatel'nost' kak sodержanie obrazovaniya [Activity as the content of education]. *Narodnoe obrazovanie*, 38, 107-114 (rus).
17. Khripun, V. (2012). Profesiinyi samorozyvtok pedahohichnoho pratsivnyka doshkilnoho navchalnoho zakladu u skhemakh i tablytsiakh [Professional self-development of a pedagogical worker of a preschool educational institution in diagrams and tables]. For pedagogical workers of preschool educational institutions. Cherkasy: CHIPOPP Publishing House (ukr).

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ: ПРОФЕССИОГРАФИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Н. И. Гречаник

Статья посвящена одной из актуальных проблем подготовки будущих учителей начальной школы – формированию культурологической компетентности в контексте профессиографического подхода. Целью исследования является теоретическое осмысление роли и места профессиографического подхода в формировании данной личностной способности специалиста в системе высшего педагогического образования. Проведен анализ содержания понятий: «профессия», «профессиональная подготовка», «профессиональная компетентность», «культурологическая направленность», «культурологическая готовность». Данные понятия позиционируются, как составляющие сущностной характеристики исследуемого феномена. В частности, учтена специфика профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы.

В статье представлена интерпретация следующих базовых понятий: культурологическая направленность – это понимание и внутреннее принятие личностью целей и задач профессиональной деятельности в культурологической плоскости, а также связанных с ней мотивов, потребностей, убеждений, взглядов; культурологическая готовность – это личностное качество, которое предполагает, во-первых – психологическую готовность, которая проявляется в объективной самооценке, наличии положительных интересов, убеждений значимости культурологической деятельности; во-вторых – объективный анализ знаниевого культурологического багажа в плоскости профессиональной деятельности, а также сформированность умений и навыков внедрения культурологических знаний в практическую плоскость; формирование культурологической компетентности будущих учителей начальной школы в

професійної підготовці майбутніх учителів початкової школи – це організований процес, метою якого є оволодіння особою відповідними знаннями, вміннями, навичками, необхідними для успішної педагогічної діяльності по законам загальнолюдських, культурних і професійних цінностей.

На основі проведеного аналізу виділені наступні етапи формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової освіти: формування культурологічної спрямованості; формування готовності до реалізації культурологічного потенціалу; формування навичок актуалізації культурологічного потенціалу в професійній діяльності.

Ключеві слова: професія, професійна підготовка, професіографічний підхід, культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи, культурологічна спрямованість, культурологічна готовність.

FORMATION OF CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS: A PROFESSIONAL APPROACH

N. I. Hrechanyk

The article is devoted to one of the urgent problems of training future primary school teachers - formation of culturological competence in the context of profession graphic approach. The purpose of the research is theoretical understanding of the role and place of the profession graphic approach in the formation of this personal ability of a specialist in the system of higher education. The content of the concepts has been analyzed: "profession", "professional training", "professional competence", "culturological orientation", "culturological readiness". These concepts are positioned as components of the essence of the phenomenon under study. In particular, the specifics of professional training of future primary school teachers are taken into account.

The article presents such interpretation of the basic concepts: culturological orientation is the understanding and inner acceptance by a person of the aims and tasks of professional activity in the culturological plane, as well as the motives, needs, beliefs, views connected with it; culturological readiness is a personal quality, which implies, firstly, psychological readiness, which is manifested in the objective self-assessment, presence of positive interests, beliefs of the significance of culturological activity; secondly, cultural readiness is a personal quality.

On the basis of the conducted analysis the following stages of formation of culturological competence of future teachers of primary education were singled out: formation of culturological orientation; formation of readiness for realization of culturological potential; formation of skills of actualization of culturological potential in professional activity.

Keywords: *profession, professional training, profession graphic approach, culturological competence of future primary school teachers, culturological straightness, culturological readiness.*

Гречаник Наталія Ігорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти, докторант ГНПУ ім. О. Довженка (м. Глухів Україна). E-mail: NGrech@i.ua,

Hrechanyk Nataliia Ihorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology Primary Education, Doctoral Student O. Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University (Hlukhiv, Ukraine). E-mail: NGrech@i.ua.